

lor, la nivelul întregii opere a lui Bod, nu doar la o singură lucrare (*Gellius Transylvanicus*), pentru a putea evidenția laboratorul istoricului, dar și evoluția sau imaginea complexă și completă asupra concepției și metodei istorice a lui Petrus Bod.

Toate acestea nu împieteză cu nimic lăudabilul efort de reconstituire și înțelegere a epocii, cu pătrunderea în meandrele curenților culturale și confesionale europene și transilvănene, pe care l-a făcut autorul tezei și care provoacă, în același timp, interes și meditație, stârnește curiozitate pentru înțelegerea istoriei transilvănenilor, nu doar a maghiarilor, românilor sau sașilor și stimulează problematizarea și conceptualizarea. Demersul pe care îl avem în față constituie, fără dubiu, o aventură intelectuală. Un asemenea titlu provoacă deopotrivă muncă de documentare, prelucrare a materialului documentar și narativ, dar și reale valențe interpretative. Iar lectura cărții lui Gudur Botond este rodul educației bilingve a autorului, care a făcut posibilă documentația, interpretarea și redactarea lucrării. Lucrarea pune la lucru o bibliografie bogată și variată, tratată intenționat de autor complementar, românească și maghiară pentru a permite aprofundarea și nuanțarea unei imagini cât mai reale asupra devenirii unei istoriografii regionale, deloc periferice, așa cum a fost cea ardeleană a secolului XVIII.

În concluzie, apreciem că suntem în fața unei lucrări bine argumentate și solid construite, o treabă izbăvită, din complementara perspectivă a preotului, teologului și istoricului. O carte scrisă cu talent și care dovedește la tot pasul avantajul oferit de buna cunoaștere nativă a limbii maghiare și române. O lucrare ce convinge asupra realei preocupări a autorului pentru înțelegerea și explicarea subiectului său, tenacitatea investigației din varii perspective și fidelitatea față de tematica tratată. Autorul dovedește reale afinități interpretative în domeniul istoriei istoriografiei, precum și pentru reconstituirea istoriei confesionale a Principatului transilvan, văzut în oglinda reformismului habsburgic, în momentul schimbării radicale a raporturilor interreligioase din Ungaria și Transilvania epocii, fapt ce a dat consistență și greutate concluziilor formulate, chiar dacă acestea au uneori aparența unor platitudini: „Petrus Bod a făcut parte din a doua generație transilvăneană din Imperiu, care s-a raliat însă cerințelor de integrare ale Vienei”.

Laura Stanciu

Ana Dumitran, Elena-Daniela Cucui, *Zugravii de la Feisa*, Alba Iulia, Editura Altip, 2008, 147 p.

Prin anii '90, când citeam cartea Ioanei Cristache Panait despre Bisericile de lemn de pe Mureș, Arieș și Târnave, din care aflam cu uimire că cea mai mare parte dintre acestea au fost pictate în perioada dintre cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XX-lea de către niște meșteri iconari formați într-un sat modest din părțile Târnavei mici, numit Feisa, nu-mi închipuiam adevărata amploare a acestui fenomen, dar îmi doream o vizualizare mai bună a icoanelor și frescelor realizate de către acești zugravi, bănuind că ei meritau chiar o monografie specială și un studiu aprofundat. Ajungând ulterior preot la Târnăveni, am avut ocazia să trec de mai multe ori prin Feisa, unde amintirea iconarilor de odinioară era complet

erodată din memoria colectivă, dar o parte din icoanele și podoabele bisericești care au trecut prin mâna lor le-am admirat apoi în depozitul de la Protopopiatul ortodox din Târgu Mureș și apoi la Muzeul de la mănăstirea mureșană de la Recea. M-a fascinat atunci o cruce pictată de procesiune la țarină, provenită de la bisericuța din Subpădure, pe care am fotografiat-o alături de niște pomi de lemn pentru colacii de pomenire proveniți din același locaș. Și numai această cruce să vezi și îți poți face o imagine asupra măreției smerite a creștinismului nostru țărănesc de odinioară.

M-am bucurat enorm când am aflat mai întâi de intenția Anei Dumitran de a realiza o mare expoziție dedicată zugravilor de biserici de la Feisa ca parte dintr-un amplu proiect de cercetare, inițiat în cadrul Muzeului Unirii din Alba Iulia, cu tema „Fragmente din universul credinței românești”. Vernisajul acestei expoziții, din ziua de 2 octombrie 2008, a constituit o autentică sărbătoare a Bisericii și a cetății, un moment din șirul multor altora, oferite în ultimii ani cu generozitate de către gazdele bune de la Muzeu, care cuprind în succesiunea lor o adevărată muzeografie mărturisitoare. Modul de configurare a expoziției în mai multe nuclee iconografice, dedicate celor mai importanți reprezentanți ai centrului: Iacov Zugravul și fiii săi Gheorghe și Nicolae, Vasile Ban și Porfirie Șarlea, mi-au dat sentimentul tonic al unei Biserici aflate în stare de procesiune, de marș triumfal spre Împărăția lui Dumnezeu, cu praporii și troițele vechi, cu busuioacele și candelabrele pascale luminânde, cu icoanele și ușile ei împărătești pictate de acești țărani de acum două veacuri. Am vizitat de mai multe ori expoziția, odată însoțindu-l pe PS Macarie, episcopul românilor ortodocși din Nordul Europei, alteori cu studenții de la Facultatea de Teologie din Alba Iulia, împreună cu care am avut ținut să facem un curs special împreună cu Ana Dumitran despre iconografia noastră veche ca memorie bisericească și culturală. De fiecare dată, icoanele ne-au chemat discret la rugă și cântare sfântă.

Bucuria noastră sporește când constatăm că monografia care socoteam odinioară că s-ar cuveni să fie dedicată școlii de la Feisa este conturată în catalogul expoziției de la Alba Iulia, prin osteneala Anei Dumitran și a Elenei Cucui și generozitatea Administrației Fondului Cultural Național și a Direcției Județene pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național Alba, făcând posibilă astfel prelungirea expoziției dincolo de limitele sale temporale (2 octombrie-7 decembrie 2008) și livrarea fenomenului iconografic Feisa către cei destoinici să-i deslușească și să-i savureze tainele. Acest catalog cuprinde prezentarea succintă a reprezentanților acestei școli iconografice, urmată de fiecare dată de fișarea cronologiei operei, însoțită de o sumară ilustrare, reluată în partea a doua într-un bogat repertoriu iconografic general. Studiul propriu-zis folosește o bogată bibliografie, în cadrul căreia numele esențiale sunt Ioana Cristache Panait și Marius Porumb, dar aduce el însuși lămuriri esențiale legate de biografia zugravilor de la Feisa, dovedind de foarte multe ori pasiune analitică, inteligență și tact în urmărirea diferitelor ipoteze de lucru.

Lămuririle vin în primul rând în conturarea biografiei lui Iacov Zugravul (activ între anii 1739-1783), fiul al popii Radu din Rășinari, frate cu Stan zugravul de la Orăștie, stabilit în preajma anului 1751 la Feisa, probabil pentru împodobirea bisericii de acolo, înregistrat în anul 1747 în urbariul domeniului Blaj, artist format împreună cu fratele său în preajma lui Popa Ivan din Rășinari, și ulterior în mediul curentului iconografic brâncovenesc, împreună cu Grigore Ranite. Ana Dumitran demontează cu

consecvență truismul legat de apartenența lui Iacov Zugravul la curentul post-brâncovenesc de rusticizare și barochizare populară a artei românești de sorginte bizantină: „Icoanele sale pot sta cu cinste alături de ale oricărui artist de tradiție bizantină, iar dacă fresca sa nu este astăzi la fel de celebră cu a contemporanilor integrați curentului brâncovenesc, vina o poartă doar faptul că nu i-a fost cunoscut autorul său sau că e prea afectată de diversele forme de degradare. În opinia noastră, deci, Iacov Zugravul, unul dintre cei mai mari artiști români ai secolului XVIII, aparține stilului brâncovenesc, în spiritul căruia a fost format de Popa Ivan și Nistor Dascălul, mai apoi de la cei de la care a învățat și Grigore Ranite, în preajma căruia, dacă a stat, a jucat mai probabil rolul de colaborator decât pe acela de ucenic” (p. 8-9).

Cu totul întâmplător, între prima și cea de-a doua vizită a expoziției de la Alba Iulia, am avut ocazia să revăd icoanele brâncovenești din Muzeul Mănăstirii Hurezi, regăsind modelele lui Iacov Zugravul și descendența sa artistică din curentul brâncovenesc. Probabil că aprofundarea cercetării legăturilor dintre Iacov și Grigore Ranite va aduce nuanțări și date noi.

Plecarea din Rășinariul natal și așezarea lui Iacov la Feisa, în preajma Blajului, se leagă, în opinia istoricului, de fenomenul de emancipare și propășire românească, care cuprinde și un aspect ctitoricesc și estetic remarcabil, concretizat prin împodobirea bisericuțelor de lemn, numai în intervalul 1733-1750 înălțându-se în jur de 120 de locașuri noi, iar după 1761, în perioada de după mișcarea Cuviosului Sofronie de la Cioara și reactivarea episcopatului ortodox, de creșterea solicitărilor pentru zugravii de biserici. Ipoteza de lucru a ucenicirii lui Iacov pe lângă Grigore Ranite la pictarea icoanelor împărățești pentru capela din curtea castelului episcopal de la Blaj, în anul 1736, e demnă de atenție și merită să fie verificată până la capăt. Participarea lui Iacov Zugravul la pictarea catedralei din Blaj între anii 1747-1749 este certificată prin semnătura sa în cupola acesteia în care a pictat chipurile a 8 Sfinți Părinți, pontifi romani, după modelul de la Rășinari realizat de către Grigore Ranite, probabil la sugestia comanditarilor, pentru sublinierea identității confesionale. Reprezentanțele necanonice ale „Sfintei Troițe într-un trup” realizate de Iacov la Galda de Jos și Cuștelnic, analizate magistral de către Ana Dumitran cu alt prilej, dovedesc o atitudine curajoasă și creativă în ceea ce privește înnoirea tematică în iconografie. Ipoteza înnobilării lui Iacov Zugrav și a fiului său Gheorghe, întemeiată pe folosirea apelativului Boier, merită atenție, în contextul aprecierii sporite a măiestriei iconografiei în mediile sociale și culturale transilvănene în secolul al XIX-lea.

Despre Gheorghe și Nicolae, fiii lui Iacov, se poate afirma că aparțin cu adevărat curentului post-brâncovenesc transilvănean, moștenind modelele tatălui, dar fiind influențați în grade diferite, în decorație și fizionomie, de elementele barocului popular. Pe lângă Nicolae a ucenicit Porfirie Șarlea, dezvoltând o artă iconografică populară care nu este lipsită de sensibilitate și delicatețe. Alături de ceilalți reprezentanți ai centrului, prezentarea școlii de la Feisa conține și raporturile zugravilor de aici cu David de la Curtea de Argeș, Toader Zugrav și Simion Silaghi, colaboratori ocazionali ai acestora.

Concluziile Anei Dumitran distilează întregul material analitic al studiului, într-o concentrare de gând în care clarificările istorice sunt însoțite de subtile arome legate de stilistica demersului iconografic: „Fenomenul artistic Feisa străbate o

perioadă de timp suficient de complexă și îndelungată pentru a face dificilă încadrarea stilistică, fie ea și individuală, a fiecăruia dintre reprezentanți. Format în ambientul brâncovenesc, undeva pe un șantier de la sudul Carpaților, cel mai probabil în preajma zugravului Hranite și a fiilor acestuia, Grigore și Gheorghe, Iacov a rămas până la sfârșit fidel canoanelor și tehnicii înșușite de la măștrii săi, chiar dacă arareori sobrietatea și hieratismul personajelor sale lasă loc suavității și gingășiei, în special în tratarea chipului Fecioarei Maria” (p. 40).

Școala de pictură de la Feisa, socotit a fi «cel mai amplu fenomen artistic românesc transilvănean», și-a găsit în Ana Dumitran și în toți cei care au ajutat-o în acest demers recuperator sufletele nobile și destoinice de care avea nevoie. Acești oameni au adunat și reconstituit un patrimoniu risipit prin sătucuri uitate, neapreciat de multe ori la adevărata sa valoare sau chiar abandonat, și l-au ajutat să vorbească în fața noastră despre credința celor de odinioară.

După prezentarea amplă a centrelor iconografice de la Laz și Maierii Bălgăradului, după expozițiile unicate „Steagul bisericesc (Prapori)” și „Ioan Pop de Făgăraș”, *Zugravii de la Feisa* este darul cel mai prețios pe care cercetătorii de la Alba Iulia ni l-au făcut și pentru care merită toată recunoștința noastră. Privind aceste icoane vechi și cinstindu-le, ne regăsim pe noi înșine în încuviințarea feței proslăvite a Amin-ului.

Pr. Jan Nicolae

Ioana Rustoiu, Elena Băjenaru, Ana Dumitran, Szőcs Fülöp Károly, ... *Prin mine, Ioan Pop Zugravul*, Alba Iulia, Editura Altip, 2008, 197 p.

Cercetările în domeniul iconografiei transilvănene au ajuns la Alba Iulia, prin eforturile din ultimii ani ale Anei Dumitran și ale Ioanei Rustoiu, la un moment al culegerii roadelor. După o seamă de expoziții care ne-au propus retrospective ale unor centre iconografice precum Laz și Maieri, cele două cercetătoare ne propun, în colaborare cu specialiștii de la Muzeul „Valeriu Literat” de la Făgăraș, cu o seamă de parohii, mănăstiri și colecționari particulari, o redescoperire a lui Ioan Pop de Făgăraș (1794-1870), unul dintre cei mai importanți reprezentanți ai picturii pe sticlă din Transilvania în secolul al XIX-lea, din nefericire foarte puțin cunoscut până la acest demers recuperator. Reconsiderarea operei sale coincide practic cu prima ei cartografiere serioasă, în urma unei istovitoare munci de teren în Țara Făgărașului și în Munții Apuseni, în colecții muzeale și particulare, în patrimoniile parohiale și în arhivele de documente. Rodul acestei intense cercetări s-a concretizat într-un repertoriu de peste 250 de lucrări care ni-l redau pe unul dintre marii iconari pe sticlă ai Europei. Din cadrul acestui repertoriu iconografic s-a alcătuit o expoziție itinerantă prin care cercetătorii l-au omagiat pe Ioan Pop mai întâi la Făgăraș, în orașul său natal și zona sa de formare, și apoi la Alba Iulia, locul în care și-a dat măsura anvergurii sale artistice, care deține și cel mai important patrimoniu al lucrărilor sale, datorită comenzilor primite în zona Munților Apuseni, după realizarea iconostasului bisericii din Almașu Mare-Suseni, între anii 1833-1834.